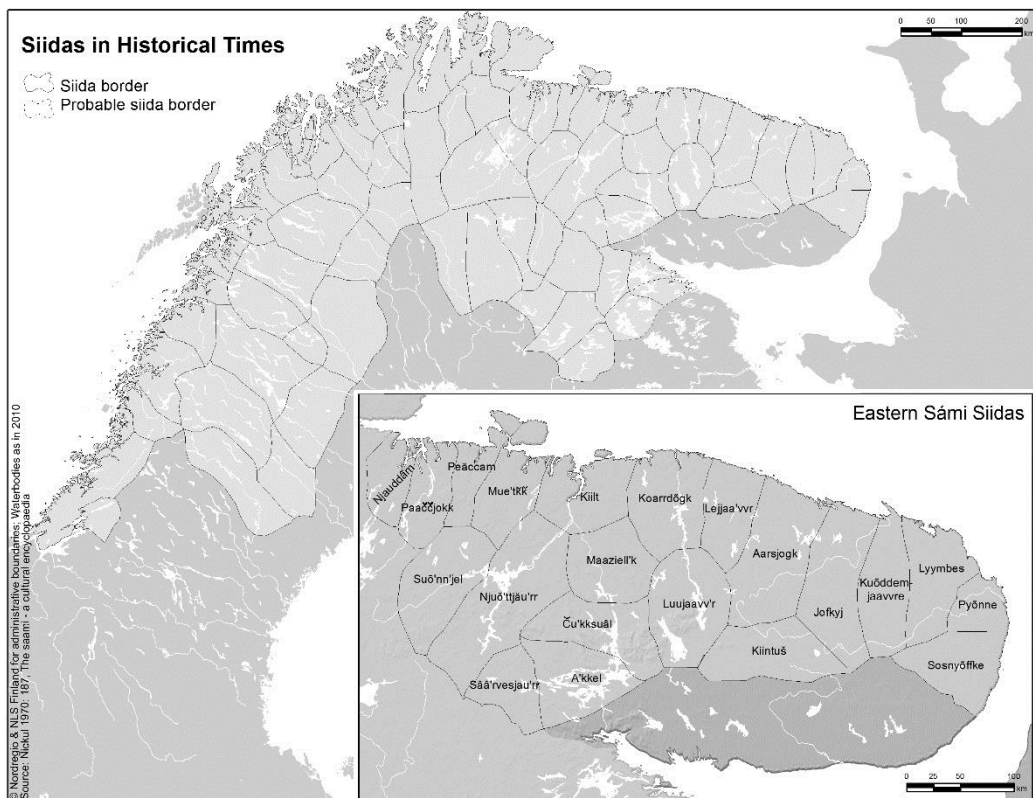

Suomen saamelaiset – EU:n ainoa alkuperäiskansa

A. Suomen saamelaiset: Kotimaamme alkuperäiskansa

Saamelaiset ovat suomalais-ugrilainen alkuperäiskansa, joka asuu Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja Kuolan niemimaalla Venäjällä. On olemassa useita saamenkieliä, joista Suomessa puhutaan inarin-, koltan- ja pohjoissaamea (suurin puhujaryhmä). Esi- ja varhaishistoriallisina aikoina saamelaiset asuivat Helsingin tasalla asti, mutta suomalaiset puskiivat heidät kohti pohjoista. Suomalaisen ja saamelaisten välillä käytiin kamppailua luonnonvaroista, kuten metsästysalueista. Ruotsin kuninkaiden rohkaisemana suomalaiset tunkeutuivat yhä pohjoisemmaksi 1600-luvulta alkaen, ja kolonisoivat saamelaisten kotiseutuja. 1900-luvulle tultaessa Saamelaisalueeksi oli määritelty Vuotsosta pohjoiseen ja luoteeseen olevat Inarin, Utsjoen ja Enontekiön alueet. Saamenkieli oli lähes sukupuuton partaalla kylmän sodan aikana, mutta 1980-luvulta alkanut määrätietoinen elvytys on pelastanut erityisesti uhanalaiset koltan ja inarinsaamen. Saamelaiset ovat Suomen alkuperäiskansaa, heillä on oma kulttuuri, kieli ja perinteensä ja he kuuluvat arktisen alueen alkuperäiskansoihin. Saamelaisilla on oma parlamentti, Saamelaiskäräjät sekä yhteispohjoismainen Saamelaisneuvosto. Voit tutustua verkossa saamelaisiin lisää osoitteessa: http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=151&Itemid=227

Voit tutustua YK:n tiede- ja kulttuurijärjestön Unescon tunnustamiin kolttasaamelaisten maa- ja kulttuuriperintöasiakirjoihin (gramota) lyhyessä englanninkielisessä videossa osoitteessa <https://www.youtube.com/watch?v=qI2J-qQRUrs>

Siidat eli saamelaisten perinteisen yhteiskunnan alueet kartalla.

B. Saamelaisalueen maankäyttöpaineet: Kaivokset, metsätalous, turismi

Nykyään saamelaisalueen tulevaisuuteen vaikuttaa nopeasti etenevä ilmastonmuutos. Tämän lisäksi alueella jatkuu teollisten maankäyttöjen paine, kuten kaivosteollisuuden, teiden ja infrastruktuurirakentamisen suunnitelmat (arktinen rautatie) ja laajamittainen turismi. Saamelaiset itse kokevat usein teollisen metsätalouden uhkaavan heidän perinteisiä elinkeinojaan, kuten porotaloutta. Kullankaivuu Lemmenjoen kansallispuistossa vaikuttaa negatiivisesti alueen vesistöön.

Saamelaisilla on oma parlamentti, Saamelaiskäräjät, mutta sillä on vain rajallinen kyky vaikuttaa maan ja veden käyttöön. Saamelaisilla on kiistatta oikeudet veteen ja maahansa, mutta niiden realisointi ja käytännön soveltaminen valtakunnallisen paineissa ja ehdoilla on osoittautunut erittäin mutkikkaaksi.

C. Ratkaisuja etsimässä: Yhteishallintaa ja ILOa

Saamelaiset ovat olleet tietoisia omista oikeuksistaan vuosisatoja. Esimerkiksi kolttasaamelaiset ovat neuvotelleet Venäjän tsaarin kanssa jo 1600-luvulla turvaten omia oikeuksiaan niin sanottuihin gramota-asiakirjoihin. Ruotsi-Suomen ja Venäjän perintö maa- ja vesioikeuksien osalta Suomen Lapin on monimutkainen. Nykyaikana tätä asiaa on pyritty edistämään YK:n kansainvälisen työjärjestön, ILO:n sopimuksen 169 kautta, jonka ratifiointi takaa alkuperäiskansojen maa- ja vesioikeudet. Samoin saamelaiset ovat edistäneet lainsäädäntöuudistuksia sekä osallistuneet Yhteispohjoismaisen saamelaissopimuksen aikaansaamiseen. Nyt Suomen saamelaisalueilla on aloitettu Totuus- ja sovintoprosessi tai Sovintoprosessi (eri tahot käyttävät vielä eri nimitystä). Ilmastonmuutoksen vaikutuksien hillitsemiseksi kolttasaamelaiset ovat käynnistäneet Näätämö-joen valuma-alueen yhteishallintahankkeen, jossa seurataan lohien ja joen muutoksia, sekä kunnostetaan vaurioituneita vesistöjä, jotta mukautuminen säämuutoksiin olisi helpompaa sekä luonnolle että saamelaisille.

Kolttasaamelaiset vastasivat perinnetiedolla ilmastohaasteeseen: Malli leviää ympäri kalottialuetta

Johdanto

Arktisen ilmastonmuutoksen nopea eteneminen kalottialueella on nyt itsestään selvää. Sen vaikutusten etulinjassa ovat alkuperäiskansat, jotka kohtaavat moninaiset vaikutukset ja heijasteet, esimerkiksi alueen ulkopuolisten taloussuunnitelmien ja geopoliittisten intressien kautta. Suomessa tämä koskettaa inarin-, kolтта- ja pohjoissaamelaisten yhteiskuntia maamme alkuperäiskansoina.

Kuusi vuotta käynnissä olleen *Näätämöjoen yhteishallintahankkeen* ytimessä ovat kolttasaamelaisten omaehtoiset toimet ilmastonmuutoksen vaikutuksien torjumisen, elinympäristöjen ennallistamisen ja atlantinlohen selviytymisen eteen muutosten keskellä.

Näätämö on Suomen merkittävimpiä atlantinlohen kutujokia. Se on rajajoki, siten, että pääosa valuma-alueesta sijaitsee Suomessa, loput Norjassa, kytkeytyen myös valtamerelliseen ekologiaan. Seutu on myös kolttasaamelaisten kotiseutualue.¹ Norjan puolella kansallinen vähemmistö, suomenkieliset kveenit, hyödyntävät jokea kulttuuripyynnissään kápälänuotalla, joka alun perin oli kolttien perinnekalastusväline. Myös turismikalastuksella on roolinsa.

Vuosien 2011-2017 välillä Näätämö-joella on kehitetty kansainvälisten asiantuntijoiden ja kolttasaamelaisten kanssa uudentyypistä mukautumismallia nopeasti etenevään pohjoiseen ilmastonmuutokseen. Tulokset ovat olleet sekä paikallisten että vertaisarvioidun tieteen kannalta oleellisia. Kolttasaamelaisten perinnetieto, kokemusperäiset havainnot ja limnologinen ja luonnontiede on saatettu keskusteluyhteyteen, kun on selvitetty, miten säämuutokset ja menneet vauriot vaikuttavat valuma-alueella ja mitä niille voidaan tehdä. Kolttasaamelainen kotiseutualue ja kolttalainsäädäntö mahdollistavat tämänkaltaisen uuden yhteistoiminnan.

Näätämöjoen yhteishallinta

Näätämöllä on Suomen ensimmäinen virallinen yhteishallintahanke. Se tarkoittaa, että tilannekuva muodostuu sekä *luonnontieteestä* että *kolttasaamelaisten* perinnetiedosta. Toisaalta lopputavoitteena on päätöksenteko, joka nojaa 50-50 periaatteella *valtion ja valtayhteiskunnan* sekä *kolttasaamelaisten* yhteiselle konsensukselle vesien ja maiden kohtaloista. Yhteishallinta on saavuttanut hankkeena lopullisen muotonsa, vaikka päätöksentekomekanismit ovat vielä tulevaisuuden tavoitteita.

Toiminnan avaimena ovat luontaiselinkeinoihin liittyvien eläinlajien hyödyntämisen ja kannanhoidon menetelmät, erityisesti atlantinlohen osalta kolttasaamelaisten

---

¹ Kolttasaamelaisten perinteiset asuinalueet ovat olleet Suomen ja Norjan Lapin koillisimmissa osissa sekä Venäjällä Kuolan niemimaan luoteisosassa. Alue jakautui seitsemään siidaan (Näätämö, Paatsjoki, Petsamo, Muotka, Suonikylä, Nuortijärvi ja Hirvas), joissa jokaisessa oli talvikylä. Tarton rauhassa vuonna 1920 kolttasaamelaisten asuinalue jakautui kahtia. Toisen maailmansodan jälkeen Suomi menetti Petsamon alueen Neuvostoliitolle, jolloin Paatsjoen, Petsamon ja Suonikylän siidojen kolttasaamelaiset evakuoitiin Suomeen. Kolttasaamelaiset muuttivat uusille vakinaisille asuinsijoille vuosina 1949–1952.

kotiseutualueella. Näin seurataan, hyödyntäen maantieteellisiä, luonnontieteellisiä sekä kolttien perinnetietoon pohjaavia tuloksia Näättäjäjoen valuma-alueen, lohien tilan, elinympäristöjen ja kannan suuruuden sekä muiden relevanttien havaintojen ja toimien, kuten vaurioituneiden alavaluma-alueiden osalta ilmastonmuutoksen paikallisvaikutusten etenemistä valuma-alueella.

Yhteishallintahanke syntyi vuosien 2007-2011 aikana kirjoitetun *Itä-Saamen atlaksen* jälkeen. Atlas kartoitti vuosien 1000-2010 välillä itäsaamelaisista maankäyttöä ja perinnetietoa kaivosyhtiöiden aiheuttaman paineen takia. Syyskuussa 2011 kolttasaamelaiset isännöivät *YK:n alkuperäiskansat ja ilmasto* -työpajaa Sevettijärvellä. Työpajassa kolttat päättivät, että Näättäjäjoki ja lohi ovat ilmastonmuutostarkastelun ja -vaikutusten ytimessä.

Vuosien 2011-2014 aikana Näättäjäjoen valuma-alueen tilasta sekä ennen piiloon jääneestä *kolttasaamelaisesta maankäytöstä* saatiin uusi kuva. Työssä muun muassa kartoitettiin menneiden valtiollisten maankäyttöjen aiheuttamia elinympäristöjen ja kutualueiden menetyksiä (Vainos- ja Kuosnijoki), raakkujen tilaa, eteläisten lajien leviämistä Näättäjäjokeen (kuoriaiset), sukujen maankäyttöä, luonnonsuojelun ja kolttasaamelaisten tavoitteiden yhteensovittamista, yhteishallintatoimien asettamista koko valuma-alueen piiriin sekä sovittamista valtamerellisen luonnon piiriin (lohi viettää Atlantilla kasvuaikansa, jonka jälkeen palaa jokeen) sekä muita sekä tieteelle että saamelaisille oleellisia toimia. Hankkeen johdossa ovat kolttasaamelaiset naiset.

Kuva: Vladimir Feodoroff on kolttasaamelaisten perinteenkantaja ja Näättäjäjoen yhteishallintahankekoordinointijohdon johtaja.

Maastossa operatiivisia toimia johtaa kolttaporomiehistä ja kalastajista koostuva työryhmä. He kehittivät *kulttuurisia indikaattoreita* vesistön tilan seurantaan. Niistä voidaan ottaa esille muun muassa:

- **Atlantinlohi:** Näättäjäjoki on atlantinlohen kutuvaluma-alue. Sen kaikkia geneettisiä alalajeja ja niiden leviämistä ei välttämättä vielä ole selvitetty. Pohjoinen ilmastonmuutos vaikuttaa atlantinlohen selviytymismahdollisuuksiin, erityisesti kutualueiden osalta. Toisaalta se on kokemuspohjaisten havaintojen ja kulttuuripyyntien

kohde, kolttasaamelaisen kulttuurin keskiössä. Koltilla on kulttuurisia käsitteitä lohien käyttäytymisestä, iästä ja muista kalaan liittyvistä seikoista. Lohi on hankkeen tärkein seurantalaji. Luonnontieteellinen tarkastelu pitää sisällään meri- ja jokiluonnon muutokset yhdistettynä merilämpötilojen vaihteluun. Tärkeänä indikaattoreita ovat "menetetty" kutualueet, joita voidaan ennallistaa.

- **Hauki:** Hauen kotitarvepyynti on vähentynyt 1970-luvulta valuma-alueella. Toisaalta hauen reviirit ja määrät kasvavat, kun Näätämö lämpenee. Tällä on vaikutuksia niihin lajeihin, jotka ovat häviäjiä, kuten taimeneen ja loheen. Hauen leviämisen ja roolin selvittäminen on avainasemassa hankkeessa.
- **Siika:** Siian osalta tarkastellaan Sevettijärven osa-valuma-alueen siian tilaa, kehityskaaria ja järvellä suoritettavan nuottakalastuksen pyyntituloksia osana ympäristömuutoksen seuranta.
- **Made:** Kolttasaamelaisten harjoittama mateen kotitarvepyynti on eräs paikallinen keino mukautua loheen kohdistuviin paineisiin. Seuraamalla pyyntiä ja mateiden ravintolähteitä saadaan selville, millainen osuus esimerkiksi smolteilla on. Pääasiassa tarkastelu on rajattu Opukasjärveen.
- **Raakku:** Aiempi tutkimus ja saamelainen tieto on todennut, että Näätämö-joen valuma-alueen suuria mysteerejä on raakkujen katoaminen tai voimakas taantuminen. Seuraamme raakkuihin liittyviä havaintoja, keräämme olemassa olevaa kokemusperäistä tietoa ja käymme aktiivista keskustelua raakkuasiantuntijoiden kanssa raakkujen tilan parantamisesta Näätämöllä.
- **Vedenpinta, pohjakaasvillisuus ja muut kokemusperäiset ja limnologiset havainnot:** Pohjoinen ilmastonmuutos vaikuttaa sadantaan, ja korostaa ääri-ilmiöitä. Näätämöjoen ilmastonmuutos-vaikutukset liittyvät erityisesti tähän. Ne tarjoavat myös kokemusperäisten havaintojen laajan tekemisen. Vedenpinnan vaihtelut, pohjakaasvillisuuden muutokset ravinne- ja kiintoainekuormien indikaattorit tarjoavat selkeän kuvan siitä, millaisia 'hot spotteja' eri puolella valuma-aluetta on.

Ennallistaminen

Näiden vesiensuojelutoimien ytimessä on ajatus siitä, että ilmastonmuutoksen edetessä lohien ja muiden kylmien vesien kalojen selviytymismahdollisuuksia voidaan parantaa kunnostamalla 'menetettyjä elinympäristöjä':

- **Sevettijärvi:** Kiintoaines- ja ravinnekuormitus Sevettijärven ala-valuma-alueella on perinnetiedon mukaan lisääntynyt, sekä rantaeroosio. Vedenpinta vaihtelee runsaasti vuosittain. Hankkeen merkitys tällä alavaluma-alueella mökkiläisille ja kolttasaamelaiselle Sevettijärven kylälle on merkittävä.
- **Vainosjoki:** Kirakkajärveen laskeva Vainosjoen ala-valuma-alue on vaurioitunut menneiden Metsähallituksen maankäyttöjen seurauksena 1968-72. Sieltä puuttuu esimerkiksi LUKE:n, Metsähallituksen ja Lapin ELY -keskuksen selvitysten mukaisesti raakku lähes kokonaan. Vainosjoen valuma-alue muodostaa ilmastonmuutoksen mukautumiseen liittyvän elinympäristöjen ennallistamisen erityiskohteen hankkeessa.
- **Kuosnijoki:** Vainosjoen kaltainen kohde, jossa menneet muutokset ja niiden seuranta nykyhetkessä mahdollistaa mukautumiskeskustelun tällä kolmannella pilottikohteella.

Saamelaiset ovat asettaneet kulttuurisia ohjeita kunnostustoimille. Koneita ei käytetä ja kaikki tehdään luonnonmukaisesti. Ennen toimien käynnistämistä kolttasaamelaiset itse päättävät, minne kunnostustoimet lopullisesti suunnataan. Kunnostustoimet tuovat merkittävää ja tarvittavaa työllisyyttä Sevettijärvelle.